
Úvod

„Já jsem Dobrý pastýř“ je první část metodické příručky k programu Katecheze Dobrého pastýře, který je adresován dětem ve věku od tří do šesti let. Tato koncepce vznikla v Římě v 50. letech minulého století na základě zkušeností Sofie Cavallettiové a Gianny Gobbiové. Autorky vycházely z předpokladu, že náboženská výchova malého dítěte musí být postavena na pozorném sledování vývoje náboženské vnímavosti a duchovních potřeb. Všimly si, že koncepce katechetického programu má spíše plynout z principu „je to takto, toto děti potřebují“, a nikoli „takto to uděláme, protože to tak má být“. Nabídky obsahu a způsoby jeho předávání jsou tudíž výsledkem experimentu, nikoli pouze teoretických programových a metodických předpokladů, které by zpracoval dospělý pouze a výlučně od kancelářského stolu.

Během více než šedesáti let se Katecheze Dobrého pastýře rozšířila do pěti světadílů, dostala se k dětem v rozmanitém prostředí, mezi sebou značně odlišném po kulturní, jazykové, konfesní, ale také společensko-hospodářské a politické stránce. V Polsku je dosud málo známá, třebaže o tuto formu katecheze zájem rok od roku roste, zejména mezi rodiči dětí v předškolním a raně školním věku, které se připravují k prvnímu svatému přijímání. Určité prvky Katecheze Dobrého pastýře jsou v některých školkách a školách zaváděny těmi katechety, kteří se s touto formou práce setkali a jsou otevření ke změnám s ohledem na potřeby dětí.¹

Poznáváme-li náboženskou vnímavost dětí, aniž bychom jim vnucovali vlastní představy jak o dítěti samotném, tak o Bohu, můžeme odpovědět na jejich nejhlubší duchovní potřeby a pomoci jim uspokojit je. Dítě potřebuje ke správnému vývoji v první řadě uspokojit fyziologické potřeby a pocit bezpečí. To vytváří základ, na němž stojí další potřeby, jako například potřeba lásky a sounáležitosti, jež mají v pozdějším období života vliv na duchovní rozvoj dítěte. V prvním období života je dítě spojeno s nejbližšími lidmi, kteří zaručují jeho správný růst v ovzduší lásky a přijetí. Teprve později se dítě s důvěrou otevírá novému společenskému prostředí a kolem třetího roku je připraveno překročit práh školky. Předškolní věk je pro utváření osobnosti dítěte velmi důležitý. V této době se celistvě, spontánně a dynamicky vyvíjí, a proto není v tomto životním období dítěte možné opomíjet žádnou oblast, tedy ani duchovní.

Programové a metodické předpoklady celého programu Katecheze Dobrého pastýře jsou zpracovány pro děti od tří do dvanácti let. V této knize uvádíme návrhy katechetických setkání pro první období náboženské výchovy zahrnující děti od tří do šesti let. Základem náboženské výchovy v tomto období je rozvoj dítěte, které poznává Boha, jenž je opravdová Láska.

Dítě žije láskou, z níž se rodí život. Láskou, která život sytí, která dítě uspokojuje a rovněž poskytuje nepopsatelnou radost. Radost tak intenzivní a celistvou, že ji nelze srovnat s žádnou jinou zkušeností [srov. 31]. Dítě jde k Bohu v radosti a v ní poznává Boha, objeveného jako Lásku [15]. Sofia Cavallettiová zdůrazňuje, že „se zdá, že dítě v Bohu nalézá bohatství té lásky, která je i v něm, byť je omezená, a kterou celou pozorností hledá. A když ji najde, ponoří se do ní s obrovským potěšením, ve smyslu celistvého uspokojení“ [5]. Ve styku s Bohem dítě zažívá lásku, v něm nachází vhodný pokrm, jež potřebuje k harmonickému rozvoji, poněvadž pouze uspokojení všech přirozených potřeb, včetně náboženské, může mít uspokojivý vliv na vývoj osobnosti ve všech jejích rovinách. Cavallettiová poznamenává, že „potřeba být milován se neodvíjí od nedostatku, který je třeba doplnit, ale závisí na bohatství, které (dítě) hledá. Něco, co mu vyhovuje či, lépe řečeno, přitahuje je a zaměřuje k tomu, který je Láskou“ [6, s. 19]. Můžeme tudíž říci, že Bůh, který je Láskou, a dítě se setkávají na rovině shody přirozenosti, proto je třeba od nejranějšího období života dítěti umožnit setkání s Bohem.

Sofia Cavallettiová má za to, že dítě má „pozitivní spiritualitu“, což znamená, že nevystupuje z temnoty, aby nalezlo světlo; dítě hledá světlo, se kterým je v souladu; v dítěti nacházíme akt stvoření člověka (k Božímu obrazu a podobě [Gn 1]), proto dítě nehledá Boha v odlišnostech, protikladech, ale v podobnosti. Radost je znamením, že našlo vhodné „partnera“, jenž odpovídá na existenciální potřebu žít ve vztahu. Partnera, jenž je schopen obsáhnout celou osobu a jenž dokáže uspokojit potřebu lásky v nejhlubším smyslu [srov. 6, cit. podle 28]. Pro věřícího člověka je Bůh jediným „partnerem“, který uspokojuje potřebu lásky a seberealizace radikálně, hluboce a celistvě.

Další potřebou dítěte je aktivita, jejímž prostřednictvím poznává sebe i svět. Tato potřeba byla v předkládaných katechezích rovněž zohledněna. Nejedná se zde pouze a výlučně o hru, inscenaci, motorickou činnost, ale o možnost zastavit se u biblického textu, jenž je prezentován pomocí různých druhů domečků s figurkami a rovněž objevením významu jak zvolených textů z Nového zákona, tak liturgických znamení. V metodických předpokladech se katecheze opírají o principy, které vypracovala Marie Montessoriová (1870–1952), italská lékařka a pedagožka, autorka známého výchovného systému, která byla přesvědčena, že dítě se učí podle individuálního vývojového plánu a díky vlastní aktivitě v připraveném prostředí. Rolí katechety je dítě sledovat a umožnit mu samostatně objevovat; diskrétně je vést tak, že nabízí nová témata, zadává úkoly a poskytuje didaktický materiál. Tyto principy uvedeme v následující části příručky.

S ohledem na rozdíly vývojových možností dětí v předškolním a školním věku si jak katechety, tak i sami rodiče kladou otázky: jak mluvit o Bohu a o mši svaté? Jak číst s dítětem Bibli? Odpovědět na tyto otázky není snadné, a navíc to ztěžuje skutečnost, že se klade větší důraz na náboženskou výchovu starších dětí. Pro potřeby školní výuky jsou vypracovány programy, metody, jsou dostupné příručky pro žáky i pro katechety, při studiu se učí metodika výuky náboženství, jež katechety na práci ve škole připravuje. Často se zapomíná, že dítě náboženskou výchovu chápanou jako formaci nejvíce potřebuje před dosažením šestého roku života. Nepochopení této potřeby, samotného dítěte a zejména jeho duchovních možností vede k tomu, že je náboženská výchova

odkládána na pozdější dobu, kdy se začne více opírat o porozumění než o prožívání a také se více zabývá morálními zásadami než potřebou navázat vztah s Bohem. Stává se také, že náboženská výchova je v tomto věku brána jako hra, proto je její náboženský obsah předáván zábavným způsobem, aby měly děti čas věnovaný náboženství intenzivně vyplněný.

Náboženská výchova dítěte v předškolním věku se opírá především o zkušenost a následování jemu nejbližších lidí, proto leží v tomto období větší zodpovědnost na rodině jako prvním a základním výchovném prostředí malého dítěte. Role mateřské školy spočívá v podpoře rodiny při plnění tohoto úkolu.

Tato příručka je pokusem ukázat katechetům pracujícím v mateřské škole nebo ve farnosti možnost, jak provádět katecheze novým způsobem, a to především takovým, aby odpovídal duchovním potřebám dětí. Rodičům pomůže odpovědět na otázky: Jak hovořit o Bohu s dítětem ve věku od tří do šesti let? Jak je připravit na mši svatou? Jak učit modlitbě? Jak probouzet zájem o Písmo svaté? Jak spolupracovat s katechetou?

Kniha vznikla díky rostoucímu zájmu rodičů o náboženskou výchovu malého dítěte a usilovným žádostem katechetů o zpřístupnění katechetických materiálů Katecheze Dobrého pastýře. Je zároveň výsledkem mnohaleté zkušenosti v práci s dětmi v integrační montessoriovské školce v Krakově, a hlavně spolupráce s formačním střediskem „Dobry pastyr“ v Římě.

Na tomto místě děkujeme Sofii Cavallettiové a jejím spolupracovníkům za sdílení zkušeností a poznatků z Katecheze Dobrého pastýře. Tato kniha představuje první část z řady plánovaných metodických příruček pro Katechezi Dobrého pastýře.

Kniha je strukturovaná do tří částí, které obsahují celkem sedm kapitol. V první části uvádíme teologicko-biblické základy Katecheze Dobrého pastýře. Vycházíme z obecných předpokladů náboženské výchovy dítěte. Základem navrhovaného programu je pochopit duchovní potřeby dítěte a jejich rozvoj, což popisujeme ve druhé kapitole. Novým přínosem Katecheze Dobrého pastýře je metoda, která staví na pochopení biblických a liturgických znamení. Seznamujeme s ní ve třetí kapitole první části.

Ve druhé části soustředujeme pozornost na předávání podstatných informací, jež se týkají pedagogických základů Katecheze Dobrého pastýře a jež vyplývají z metody Marie Montessoriové. Ve dvou kapitolách ukazujeme roli dospělého v náboženské výchově dítěte i roli připraveného prostředí.

Třetí část obsahuje nejprve tabulkový zápis programu Katecheze Dobrého pastýře pro děti od tří do šesti let pod názvem „Já jsem Dobry pastyr“ (6. kap.). Účelem tohoto zápisu programu je představit syntézu obsahu katechetických setkání a úkoly katechety v průběhu tříletého cyklu katechezí dětí v předškolním věku. Sedmá kapitola obsahuje podrobný popis způsobu realizace témat, jak probíhá v jednotlivých setkáních, a návrhy pro individuální práci dítěte.

1. ČÁST

Biblické a teologické základy Katecheze Dobrého pastýře

1 Náboženská výchova dítěte, obecný nástin

Náboženská výchova je úzce spojena s široce chápaným pojetím výchovy. Cílem výchovy je, aby dítě vidělo a chápalo svoje místo a úkol ve světě, aby vrůstalo do situace svého světa a snažilo se podle svých možností chápat samo sebe jako součást jeho dějin. Důležitým aspektem výchovy je i náboženská formace dítěte, jeho vztah k víře a k Bohu, neboť náboženství není pouze nadstavbovým vlastnictvím člověka, ale patří k jeho základním duchovním silám a schopnostem. Náboženská výchova je inspiruje a pomáhá mu stát se plně člověkem. Umožňuje dítěti setkat se s Bohem, vést s Ním dialog a odpovídat vírou [srov. 33].

Na základě *Deklarace o náboženské výchově* (čl. 1–2) a apoštolské adhortace Jana Pavla II. o katechezi v naší době *Catechesi tradendae* [1, čl. 5] je třeba si uvědomit, že k podstatě náboženské výchovy, chápané jako výchova křesťanská, patří podporovat děti v plném rozvíjení osobnosti, aby byly účastí na křesťanském utváření světa schopny dosáhnout posledního cíle člověka. Náboženská výchova má „v člověku probouzet a rozvíjet víru, aby se stala základem jeho života a činnosti. Jde tudíž o to, aby se před dítětem odhalila Boží tajemství a ono aby bylo disponováno k navázání osobního vztahu s Bohem“ [32, s. 140]. Toto objevování probíhá tím, že dítěti ukazujeme vztah, jaký je mezi Ježíšem Kristem a člověkem. Poznání Ježíšovy osoby je hlavním úkolem katecheze. Christocentrický charakter katecheze staví do středu osobu Ježíše, jenž přišel na svět, aby zjevil Otce. *Všeobecné direktorium pro katechezi*² uvádí, že „Ježíšovo poselství o Bohu je pro lidstvo radostnou zvěstí. Ježíš hlásal Boží království; to znamená nový a definitivní zásah Boha s tak velkou přetvářející silou, jakou užil při stvoření světa, ba dokonce ještě větší. V tomto smyslu Kristus ohlašoval spásu jako výjimečný prvek a střed Radostné zvěsti. Spásu je třeba považovat nejen za vysvobození od všeho, co člověka utiskuje, ale především za vysvobození od hříchu a od Zlého, spojené s radostí, jakou zakouší člověk, když poznává Boha a je Jím poznáván, když Boha vidí a kdo se mu s důvěrou odevzdává.“ [23, č. 101]

Katecheze dětí od třetího do šestého roku věku musí splňovat dvě základní funkce, a sice funkci výchovnou a iniciační. Výchovná funkce upozorňuje na rozvíjení osobnosti dítěte formací takových lidských hodnot, jako je důvěra, nezištnost, darování sebe

a radostná účast, které jsou základem života z víry. Naproti tomu iniciace má vést k navázání osobního vztahu s Ježíšem a má připravit na přijetí svátosti smíření a eucharistie. Jedná se přitom o to, uvést dítě do jednotlivých rozměrů víry, neboť katecheze představuje integrální křesťanskou formaci. Ve VDK čteme: „Víra silou svého vnitřního dynamismu vyžaduje, aby byla poznávána, slavena, prožívána a vyjadřována modlitbou.“ [23, č. 84]

Navázat osobní vztah s Ježíšem a rozvíjet víru je první a podstatný účel katecheze. VDK za tímto účelem poukazuje rovněž na nezbytnost vychovávat děti již od nejmladšího věku k vědomému prožívání liturgie a k osobní modlitbě, k životu ve společenství věřících, k misi a k formování jejich morálky [viz 21; srov. 23].

Liturgická výchova předškolních dětí je spjata s procesem učení se modlitbě a slave-ní víry. Modlitba malých dětí může mít rozmanitý obsah (objevují se v ní prožívané události) a formy, jako je rozjímání, spontánní modlitba, modlitba činností. Dítě jimi vyjadřuje důvěru k Bohu, jež plyne z jeho kladných vztahů s dospělými, kteří mu do-tvrzují, že je milované. Rodiče i katecheti mají dítě učit, aby zaměřovalo k Bohu vše, co prožívá, hovořilo s Ním a objevovalo Ho ve všedních událostech, konkrétních setká-ních s lidmi a v kráse světa, jenž dítě obklopuje.³ Podstatným prvkem náboženské vý-chovy dítěte je oslava liturgických událostí. Dítě začíná díky oslavě chápat, čeho se účastní. Svátky jsou krásné a radostné prožitky, které rozvíjejí dětskou fantazii a tvořivost. Liturgie bohatě užívá symbolické řeči, proto je nutným úkolem katechetů vychovávat dítě také v duchu pochopení a prožívání liturgických znamení a symbolů, jež mu přibližují *sacrum* (posvátno, Boží tajemství) [srov. 27, v: 34].

Malé dítě si osvojuje hodnoty a morální normy pozorováním a následováním jedná-ní pro ně významných lidí, zejména rodičů, a proto je mimořádně důležité ovzduší výchovy panující v rodině dítěte. Jak se dítě zúčastňuje denního života rodiny, jejích radostí, starostí a námah, objevuje, co znamená důstojnost, čestnost, pracovitost a úcta k druhým lidem. Podstatný cíl morální formace je utvářet svědomí a základní normou je dávat lásku, protože člověk nemůže bez lásky žít. Jedná se o to, předat dítěti takovou vizi života, aby se ve všem mohlo rozhodovat ve světle víry a v duchu svého „ano“ pro milujícího Ježíše [srov. 33, s. 98–111; 32, s. 165–180; 35, v: 34].

Při náboženské výchově dětí nesmíme zapomínat na společenský rozměr života. Ka-techeze mají zohlednit rozmanitost společnosti, do které dítě patří a bude patřit v bu-doucnosti. Jde o to, aby umělo spolupracovat a vytvářet silné mezilidské vztahy, a aby se tak mohlo připravit k přijetí úkolů jak v přirozeném společenství (rodina a národ), tak ve společenství nadpřirozeném (církve). Účastí na životě obou druhů společenství se dítě učí vzájemné péči a laskavosti, začíná si všímat potřeb druhých lidí a otvírá se širší společnosti církve coby misijnímu společenství.

Náboženská výchova dítěte spočívá především na rodičích, kteří jsou jeho první vy-chovatelé. Na postoji rodičů do velké míry závisí probuzení zbožnosti dítěte a jeho tr-pělivé utváření v duchu víry. Rodiče vedou dítě k Ježíši a ukazují na Něho jako na mi-lujícího Boha, který přináší spásu. Důležitou roli zde hraje i katecheze ve farnosti nebo v mateřské škole. Dítě potřebuje Boha od nejmladšího věku, proto je třeba všemožně se

snažit, abychom mu umožnili navázat vztah s Ježíšem, přítomným v životě rodiny, v mateřské škole a v církvi.

2 Vnímavost dítěte vůči náboženství

Práce s dítětem v předškolním věku od katechety vyžaduje znalosti nejen z vývojové psychologie a pedagogiky, ale také pevně utvořený postoj ke dvěma tajemstvím: k tajemství Boha a k tajemství dítěte. Katechetova formace začíná rozjímáním Božího slova, ve kterém Ježíš ukazuje velikost dítěte. Změna přístupu k roli dospělého člověka v náboženské výchově se musí vyznačovat uvědoměním si, že jediným Mistrem-učitelem je Bůh, jenž dítěti rozumí a hovoří k němu jinak než k dospělým. Je tedy třeba dítěti umožnit objevovat Ho, prožívat společenství s Ním, žasnout nad Jeho Osobou a zakoušet Jeho lásku.

Když Sofia Cavallettiová a Gianna Gobbiová rozjímaly Boží slovo, všimly si, že Ježíš zaměřuje naši pozornost na dítě, jemuž nejen dovoluje, aby se k němu přiblížilo, ale ukazuje, že postoj dítěte je podmínkou přístupu do Božího království; hovoří o způsobu přijetí tajemství Království, a proto vyzývá k nutnosti dítě znát. Na tuto pravdu poukazuje i evangelium podle sv. Matouše: „Když však velekněží a učitelé Zákona viděli ty podivuhodné věci, které vykonal, a jak děti v chrámě povolávají: ‚Hosana synu Davidovu!‘, velmi těžce to nesli. Řekli mu: ‚Slyšíš, co říkají?‘ Ježíš jim odpověděl: ‚Ovšem! Což jste nikdy nečetli (v Písmu): »Z úst nemluvňat a kojenců zjednal sis chválu?«“ (Mt 21, 15–16)

Mezi Ježíšem, jeho učedníky a kněžími byl velký rozdíl v hodnocení lidí a událostí. Pro Ježíše je „dítě“ vzorem jeho učedníka. Svatý Matouš zaznamenal slova: „Jestliže znovu nebudete jako děti, jistě nevejdete do nebeského království.“ (Mt 18, 3) Děti jsou vždy přítomny u Ježíše, a to i v jeho veřejném životě. Miluje je a je jimi milován, existuje mezi nimi skutečný vztah, společenství. Je jejich pravý Přítel, jejich pravý „Mistr“. Tato skutečnost byla pravdivá nejen před dvěma tisíci lety v Palestině, ale je pravdivá a nepřestane být ani pro dnešní dítě. Uvedené úryvky ukazují, jak velkou pozornost a péči je třeba dítěti věnovat, aby se v něm nepotlačilo to, co je ve vztahu s Kristem nejkrásnější: dětská prostota, spontánnost a radost. Církev jako odpověď na Ježíšova slova křtí velmi malé děti, a zdůrazňuje tak, že náboženská výchova začíná od nejranějších chvil jejich života.

Jestliže se ujímáme úkolu nábožensky vychovávat malé dítě, měli bychom na ně nahlížet z jiné perspektivy. Ježíš mnohokrát ukazoval dítě jako vzor k následování. Sofia Cavallettiová uvádí text, v němž „Kristus velebí Boha za to, že skryl tajemství Božího království ‚před moudrými a chytrými, odhalil jsi je maličkým‘ (Mt 11, 25)“. Významné je porozumění „slovu ‚maličký‘ což ovšem neznamená pouze a výlučně, že jde o prostého člověka bez vzdělání, ale jde o ‚někoho‘ ve smyslu dítěte, které ještě neumí mluvit“ [17]. Dále Ježíšova slova: „Kdo přijme takové dítě kvůli mně, mne přijímá; a kdo mne přijme, přijímá toho, který mě poslal. Neboť kdo je mezi vámi všemi nejmenší, ten je největší,“ (Lk 9, 48) se pro nás má stát ukazatelem, jak máme na dítě nahlížet.

V prostotě, slabosti a „malosti“ dítěte máme vidět současně jeho velikost a sílu. Cavallettiová píše: „Kontrast mezi malým a velkým je v podobenstvích o nebeském království jiný než ten, o kterém se mluví v souvislosti s dítětem: zrno je nejmenší, ale bude největší z křovin, znamená možnost, která se vbrzku stane realitou ve stromě. Vztah mezi zrnem a stromem a mezi kváskem a těstem je diachronický (jev následující po sobě), zatímco v dítěti je vztah mezi malým a velkým synchronický: je největší právě proto, že je nejmenší. Není třeba čekat, abychom spatřili uskutečnění velikosti dítěte. Je již přítomna v jeho malosti. Abychom pochopili jeho velikost, nemusíme se dívat daleko do budoucnosti jako v případě hořčičného zrnka, ale je třeba proniknout jeho současnou malostí, abychom spatřili v něm přítomnou a působící sílu.“ [11, s. 510]

Při práci s dětmi je třeba uplatnit evangelijní přístup k dítěti. Sofie Cavallettiová přímo doporučuje pohlížet na dítě jinými očima. Parafrázuje slova podobenství: „Kdo má uši k slyšení, slyš,“ (Mk 4, 23) a říká: „Kdo má oči k vidění, hled“ [11, s. 509–514]. Chce takto upozornit na dítě, jež pod rouškou dětství v sobě nese obraz Boha. Chce, abychom v něm viděli to, co se zdá být nepostřehnutelné. Je totiž snadné zůstat u vnějšku a vidět malost, bezbrannost a slabost dítěte, je však obtížnější spatřit jeho vnitřní velikost a sílu. Podobně hořčičné zrnko, které je nejmenší ze všech zrn, má neviditelnou, ale obrovskou životní sílu. Takto vnímané dítě se stane znamením určité skutečnosti a tajemství vztahu mezi Bohem a dítětem, jehož se nelze dotýkat ani jej prokázat, ale je možné zahlédnout některé jeho projevy.

Chceme-li mluvit s dítětem o Bohu, musíme si rovněž odpovědět na otázku, v čem má náboženská výchova spočívat? Odpověď dává Písmo svaté. Zároveň ji vyjadřuje základní potřeba dítěte žít ve vztahu. Náboženská výchova dítěte spočívá v pomoci navázat a prohlubovat vztah s Bohem čili uzavřít „smlouvu“ [viz 10, cit. podle: 28, s. 114]. Takové pojetí vyplývá ze všeobecného chápání náboženského života, který je vztahem s Bohem a v Bohu s bratry a sestrami. Na tomto vztahu se rovněž buduje morální život člověka, jenž tkví především v „bytí“ [srov. 7]. Rané dětství je obdobím, kdy se člověk se všemi schopnostmi duše, srdce a ducha formuje, proto má náboženská výchova sloužit životu nejdříve na nehlubší rovině „bytí“, a až poté „činnosti“. Jestliže pomůžeme dítěti stabilizovat vztah s Bohem a s lidmi, pomůžeme mu „být“ a to mu později ukáže, co má dělat, jak se chovat a pro jaké postoje se má rozhodovat [srov. 13; 12].

Sofia Cavallettiová mnohokrát zdůraznila, že náboženská výchova se týká především dítěte takového, jaké je, jeho spontánní zbožnosti, touhy po Bohu – pravé Láscce, zjevené v osobě Krista. Pouze když budeme dítě sledovat a odpovídat na jeho duchovní potřeby, které se projevují radostí a pokojem, můžeme spolu s ním pokračovat v poznávání Boha.

Výchova ke smlouvě znamená náboženskou a morální výchovu. Bůh totiž hledá člověka, chce uzavřít smlouvu, v níž je On sám partnerem. Vychovávat ke smlouvě znamená také utvářet vědomí, že na světě jsou druzí lidé, které je zapotřebí poznat a ctít a od kterých se lze vždycky učit; není třeba s nimi bojovat [srov. 18].

Pozorné sledování dětského chování poskytlo podklady k závěru, že dítě nejen touží, aby se mu dostalo náboženské výchovy, ale přímo ji potřebuje. Dítě má mimořádné

schopnosti poznávat Boha nezávisle na úrovni intelektuálního vývoje. Cavallettiová si všímá toho, že „se zdá, že v dětech je určitý protiklad mezi jejich přirozenými a nadpřirozenými schopnostmi a že náboženský prvek v nich neodpovídá vnějším podnětům“ [15, s. 41]. Cavallettiová si povšimla, že „psychologie klade velký důraz na roli, jakou může ve vztahu s Bohem sehrát přirozená zkušenost štěstí“ [15, s. 106]. Zamýšlí se však nad tím, zda je nezbytné zkušenost štěstí hledat mimo a před vstupem do náboženské reality. Podle jejího názoru by bylo třeba více se zaměřit na samotný vztah s Bohem, a to zejména v raném dětství. Proč? Poněvadž dítě se dokáže nadchnout tím, co slyší o Bohu, ale „příliš často mu podobnou radost umenšujeme, nebo dokonce přímo znemožňujeme, protože se především snažíme dát mu rady moralizujícího rázu. Dáváme mu normativní nadstavbu, která ze setkání s Bohem eliminuje veškerou spontaneitu a nadšení“ [15, s. 107]. Očekáváme a příliš brzy vyžadujeme odpověď člověka a to přenášší naši pozornost na úsilí člověka, nikoli na Boha. Proto se nedokážeme radovat z Boží iniciativy a při setkání s Ním se zastavit. Úplně opačné je to u dítěte, které je v raném dětství otevřené prožívání pokoje a radosti z toho, co je mu dáno. Později, když už naváže vztah, přijde čas nasměrovat je na morální snažení.

Účelem náboženské výchovy dítěte v předškolním věku je tedy navázat osobní vztah s Ježíšem. Děje se tak díky hlásání spásonosného poselství (proctví o narození Páně, podobenství o Dobrém pastýři), prožívání spásonosných událostí (narození a vzkříšení Páně), rozjímáním vybraných biblických textů (podobenství o Božím království), objevením liturgických znamení (svátost křtu, mše svatá). Taková katecheze se způsobem svého vyučování vrací ke katechezi církevních otců.

3 Služba slova – metoda znamení

Základem našeho přístupu k výchově je uvědomit si charakter a náboženský potenciál dítěte. Období dětství je pro rozvoj osobnosti velmi důležité, a proto volba metody práce s dítětem v předškolním věku je klíčovou záležitostí.

Vzorem vyučování o Bohu v Katechezi Dobrého pastýře je Ježíš a Boží slovo obsažené v Bibli. Protože naše náboženství je náboženstvím biblickým, vyžaduje používat jiný jazyk, než je náš. Neviditelný Bůh, o němž čteme v Písmu svatém: „Nelze Boha spatřit a zůstat naživu“, vstupuje do rozhovoru s člověkem. Můžeme říci, že kde je biblická spiritualita, je dialog s Bohem, jehož žádný Žid nemůže zobrazit ani nesmí vyslovit Jeho jméno. Tyto rozpory mají svá řešení ve znamení. Jazyk znamení užívá jak Bible, tak liturgie.

Biblický jazyk je postaven na konkrétnostech, je jazykem hmotným a odvolává se více na smysl zraku než sluchu [srov. 9, s. 2]. Jak podotýká Sofia Cavallettiová, ani Bible, ani liturgie nesměřují k definici, abstrakci a nejsou komplikované: jejich jazyk je konkrétní, hutný a prostý. Proto musí náboženská výchova stát na biblicko-liturgickém jazyce, aby nedeformovala to, co prezentuje [srov. 3, s. 14–16]. Bible vypráví dějiny, které tvoří Bůh spolu s lidmi, a liturgie nám umožňuje těmito dějinami žít; díky liturgii se jich můžeme účastnit tady a teď, protože ona činí dějiny současností.

Výchova k chápání znamená se opírá o hlásání slova, předvedení a společné čtení biblických znamení tak, abychom je mohli vědomě a aktivně prožívat v liturgii.

Bible a liturgie užívají stejný jazyk, který můžeme nazvat „obrazný“, poněvadž nevyčerpá bohatství toho, co obsahuje, ale vybízí člověka vpřed na cestu, jejíž konec je v nedohlednu. Tento jazyk postupně uvádí do transcendentní skutečnosti a otevírá stále nové obzory [srov. 19, s. 14–16].

Metoda podobenství, metoda znamení jsou opakem definiční metody. Funkce a účel tzv. definiční metody je určitý popis, vymezení a uspořádání toho, co je svou povahou neomezené a nekonečné („definire“ znamená italsky určit, vymežit, stanovit). V náboženské výchově je důležité předávat pravdy víry a získávat jisté znalosti. Podstatné je však také, jak se k nim dochází, zejména pokud jde o malé dítě. Nebezpečí, jež plyne z definiční metody, spočívá v tom, že člověk intelektuálně přijme nějaké informace, aniž by se osobně angažoval a potřeboval dál hledat, rozjímat a tázat se. Jenže lidská spiritualita má spočívat v ustavičném úžasu, jenž vede k projevům vděčnosti Bohu, k Jeho chvále za vše, co od Něj člověk dostal, a k odhalování tajemství.

Katecheze tudíž musí dětem poskytovat možnost zastavit se u biblického textu a liturgického znamení, samostatně rozjímat a díky některým návrhům a otázkám dále uvažovat. Ježíš učil hlavně metodou podobenství [26], která obsahuje dva prvky, jež posluchače vedou, aby objevoval transcendentní skutečnost. První prvek je jednoduchý, zasazený do všedního života, druhý prvek je nadpřirozený. Oba působí jako „stopy nebo koleje, podél nichž se naše úvaha ubírá stále vpřed a pomáhá nám své rozjímání prohlubovat“ [4]. Je třeba mít na paměti, že dětem podobenství nevysvětlujeme, protože pak by se stala definicí. Jistě, ne všechna podobenství odpovídají duchovním potřebám a percepčním možnostem dětí v předškolním věku. Volba podobenství v Katechezi Dobrého pastýře a rovněž specifické aspekty podobenství, které děti v tomto věku zaujmou, byla učiněna na základě mnohaletého experimentu.

Katecheta musí dítěti představit celý text, nikoli jeho syntézu: „Neumožníme-li dítěti kontakt s pramenem, bráníme mu v první a nejcennější náboženské zkušenosti a nutíme je, aby věřilo dospělému, jenž činí tuto syntézu v dobré víře.“ [srov. 9, s. 6] Vytvářet syntézu a budovat představivost (konceptualismus) je druhou etapou práce rozumu, a proto není možné jimi začínat, dokonce když dítě není ještě ani na patřičné úrovni rozumového vývoje. Řešením opravdu není nabízet mu hotové myšlenky. Člověk totiž v každé etapě chápe a přijímá znalosti jinak, což je spojeno s určitou zralostí, a proto některé poznávací procesy nesmíme předbíhat.

Účelem metody je ukázat dítěti znamení, které může poznat konkrétním způsobem, pomocí smyslů, a zaměřit jeho pozornost ke skutečnosti, na niž znamení odkazuje. V případě podobenství o nebeském království se dítěti ukazuje hořčičné zrnko, dítě sleduje kynutí kvásku, zkouší mnoho krásných perel a srovnává je s jedinou drahocennou. Naproti tomu v případě liturgických znamení sleduje spojení vody s vínem, polévají mu ruce vodou na znamení křestního obmytí, zapaluje svíčky, dělá jednotlivá eucharistická gesta, křestní nebo jiná, spojená s dalšími svátostmi, a hledá v nich význam, zároveň naslouchá slovům, jež je provázejí. Dítě tedy poznává svět bezprostřed-

ním kontaktem s ním, kromě toho žije ve světě obrazů, proto je třeba pomoci mu přiblížit se k Bohu, jenž se dává poznat v konkrétních zkušenostech.

Liturgie a Bible nám štědře poskytují to, co ke katechezi potřebujeme. Největší a nejdůležitější témata křesťanského poselství jsou obsažena právě v nich. Metoda znamení má náboženský charakter, poněvadž „si je vědoma svých omezení, a tudíž je plná úcty k tajemství, o kterém ví, že je neprobadatelné; nechce je vysvětlit, popsat ani definovat“ [16, s. 213], ale snaží se je přiblížit a užívá přitom popisný jazyk. Znamení ponechává místo pro osobní úsilí každého člověka, jeho způsob přijetí bude záviset na příjemci a jeho limitech. Tento fakt má působit výchovně na katechetu, učít pokoře jak jeho, tak příjemce katecheze, a to díky vědomí, že nelze vědět a poznat všechno. Metoda znamení také vytyčuje cestu při hledání volby obsahu. Podle Sofie Cavallettiové „je dobrý katecheta takový, který prezentuje pouze to, co nachází v liturgii a v Písmu svatém“ [14]. Uvádění dětí do liturgie by mělo být založeno na znameních, která jsou dětem prezentována. Dětem by pak měl být ponechán prostor, aby k nim promlouvala jejich vlastním jazykem. Jako důležité se ukazuje, aby byl tento proces zahájen prezentací podobností a pak se učily číst všechny biblické texty na popisné a symbolické rovině.

Když chceme dítěti představit biblické texty, musíme je velmi uvážlivě zvolit, aby dítě mohlo jejich teologickému obsahu porozumět. „Bible je knihou teologie dějin či dějin teologie. Teologii nemůžeme oddělit od dějin, neboť bychom se zpronevěřili jejímu poslání.“ [15, s. 130] Proto Sofia Cavallettiová varuje před četbou textů popisujících „dějiny“, které může dítě sice snadno pochopit, ale nerozumí teologickému poselství. Biblický text se pro dítě stane „pohádkou“. Autorka s přesvědčením tvrdí, že „událost přisvojená pouze jako ‚pohádka‘ takovou zůstane i tehdy, kdy dítě dospěje“ [15, s. 131]. Dětem pomáhají v přisvojení si toho, čemu porozuměly, jejich obrázky. Pokud dítě vytvoří jen popisný obrázek, nikoli interpretační, ukazuje to, že text je pro ně příliš obtížný. V souvislosti s tím se v katechezi s dětmi předškolního věku nedoporučují starozákonní texty týkající se stvoření světa a dalších událostí. Výjimkou jsou některá proroctví, jež pomáhají dětem k vědomému prožívání narození Páně. Jejich volba a způsob prezentace se opírají o uvažování a odhalování jejich významu, což odpovídá metodě znamení.

Katecheze Dobrého pastýře stojí na dvou pilířích: biblickém a liturgickém. Bible představuje spásonosné události, které slavíme v liturgii. Co je tedy liturgie? V liturgii se uskutečňuje jistá výměna darů. Člověk by ale nemohl přinést dar (obět), kdyby nejprve vše nedostal od Boha. Dar, který člověk přináší, je jeho osobní vklad do společenství Božího lidu, které nám představuje Ježíš a najdeme je na stránkách evangelia (vinný keř Jan 15; Kristovo tělo 1 K 12, 12; Kristus hlava a my tělo Ef 4, 10–16; živé kameny 1 Pt 2, 1). Kristovo tělo, čili církev, žije díky liturgii, kterou můžeme přirovnat k dýchání nebo k práci, kterou člověk dělá. Bůh dává člověku všechno a on svou práci a liturgii Bohu odpovídá.

Na první úrovni má katecheze christocentrický charakter, to znamená, že Kristus je „středem dějin spásy“, hlásá se tudíž Ježíšovo poselství o Bohu a o Božím království. Dítě tak poznává Boha v osobě Ježíše Krista, který je Dobrý pastýř, zná své ovce, vede

je a chrání. Je rovněž světlem, které vítězí nad temnotou a smrtí a které dostáváme při křtu. Ježíš je také ten, který připravuje hostinu a zve na ni. Při četbě vánočních biblických textů postupně odhalujeme tajemství vtělení a jednoty božské a lidské přirozenosti v Ježíšově osobě. Podobenství o Božím království pomáhají odhalovat, kde toto království je a jaké je. Hlásání Božího poselství umožňuje dítěti navázat osobní vztah s Ježíšem, s nímž se může setkat při mši svaté, ve slově a v modlitbě chápané jako rozhovor čili odpovídání Bohu.